

Luka Janeš*

Tangente narcizma i psihoze u kontekstu aktualne ekološke krize¹

SAŽETAK

U radu će se problematici narcističkog ophođenja pristupiti kroz evaluaciju na društvenoj, političkoj i psihijatrijsko-psihološkoj osi razmatranja. Etiološki, simptomatološki i preventivski dijapazon narcističkog poremećaja ličnosti, prisutnog u DSM dijagnostičkom vodiču te u okvirima aktualne epohe obilježene »narcističkom kulturom«, dovest će se u vezu s poremećajima psihotičnog spektra, usmjeravanjem argumentacije na koncept dislokacije sebstva i halucinatornog tumačenja vlastite subjektivne pozicije u odnosu na mereološku konstelaciju objektiviteta. Navedeni par pragmatički će se usmjeravati spram problematike aktualne ekološke krize, uz tezu da narcistički i psihotični poremećaji nište integrativnost i pluriperspektivnost perceptivnog zahvaćanja kozmičkog ekvilibrija, što u pragmatičnom pogledu potencira razvoj i permanenciju moralnog nihilizma spram pristupa bioetičkoj raznovrsnosti te vrijednosti života *per se*, a kao proizvod polučuje destrukciju okoliša na raznim razinama – mikrorazini pojedinčeve psihe, mezorazini društvenog empatičkog senzibiliteta i makrorazini narušavanja ekološke ravnoteže.

Teza rada sažeta je u stavu da je načelni pristup problematici narcizma u nedovoljnoj mjeri artikuliran, definiran i sistematiziran, prije svega u odnosu na ugrožavanje života na raznim dimenzijama, a s naglaskom na psihijatrijsku, psihoanalitičku i sociofilozofsku misaonu i djelokružnu domenu te da je etiološki i dijagnostički doseg narcističkog poremećaja ličnosti, proizašao iz okvira psihijatrijskog dijagnostičkog priručnika DSM 5, u bitnoj mjeri oskudan i neprecizan, te iziskuje temeljitu metodološku reevaluaciju, u svrhu čega adekvatnu orijentaciju nudi disciplina integrativna bioetika, i to prije svega u kontekstu transdisciplinarne impelmentacije bioetičkog senzibiliteta u okvire odgojno-obrazovnog sustava.

Ključne riječi: narcizam, psihoza, okoliš, kriza, slika, sebstvo, sunositost, život, integrativna bioetika.

* Adresa za korespondenciju: Luka Janeš, Sveučilišni centar za integrativnu bioetiku, Sveučilište u Zagrebu, HR–Ivana Lučića 1a, 10 000 Zagreb. E-pošta: ljanes@unizg.hr.

¹ Ovaj rad nastao je u sklopu istraživačkog programa Znanstvenog centra izvrsnosti za integrativnu bioetiku (proglašen 10. studenoga 2014. odlukom ministra znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske), koji se ostvaruje pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao instituciji nositeljci Centra.

1. Uvod

Nedvojbeno prebivamo u doba slike i ekrana, tijela i vizualnih medija², pri čemu izvanjska, dakle fotografsko-estetska, formalna strana određene bitkovnosti prednjači u odnosu na epsitemo-ontološku, pod kojom podrazumijevam konstelativno iščitavanje pojedinih relacija unutar kauzaliteta u okvirima kojeg se zadanost pojave očituje i razvija. Pritom kontekst i prostoro-vremenost ekscentrično pozicioniranog mereološkog razmatranja³ često biva marginalizirana, zadržavajući se i prebivajući u okvirima potreba i komfora pojedinog subjekta, nauštrb objektiviteta cjelokupne kozmičke, biotičke i abiotičke zajednice, a čime se odgovornost spram života, te percepcija njegove vrijednosti i širine po sebi, fragmentira i speciecizira, otvarajući intencionalnu potenciju srdžbe, straha i destrukcije, a kao proizvod donosi duboku psihološku, moralnu i ekološku krizu. Tvrdim da se pri narcističkom ophođenju bivstvjućih odvija upravo takva intencionalna bilanca, na što ću u recima koji slijede nastojati ukazati kroz niz primjera, a motiv koji me inspirirao inicirati ovu raspravu jest stav da problematika narcizma, na raznim razinama promišljanja i raspravljanja, u bitnoj mjeri biva neprecizno artikulirana, mereološki nepovezana i u društvenom kontekstu problematski nedovoljno naglašena, što kauzalno transgresira u praktičnu domenu – prije svega psihijatrijskog i psihološkog područja, svakodnevno odnošajnog, pa nadalje i u odnosu pojedinca spram cjelokupnog kozmičkog ekvilibrija, u kontekstu ignoriranja i marginaliziranja ekološkog promišljanja i djelovanja⁴. Naime, *lajtmotiv* ove rasprave smješten je u aporiji narcističke slike subjekta koja razlama mereološku sliku⁵ prirodnog totaliteta, pri čemu odgovornost pojedinca glede okoliša nepovratno kopni, zadržavajući se u okvirima ljudskog komfora i tehno-znanstvene kulturološke

2 Među literaturom dostupno je pregršt osvrta i rasprava na temu »slikomanije«, odnosno podložnosti slikovnim, vizualnim medijskim iluzijama, a među dotičnima po širini i lucidnosti refleksije iskače Baudrillardova refleksija spram »simulakruma« – virtualne stvarnosti koja producira virtualna sebstva i virtualne subjekte, transmutirajući u stanje realnije od objektivne empirijske stvarnosti. Naglasak je na vladavini slike, informatičkog znaka i medijskog zaposjedanja stvarnosti. Vidi u: Jean Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2013.

3 Sintagma kovana od pojma mereologije – matematičke discipline koja se bavi odnosom dijelova prema određenoj cjelini i Plessnerovog koncepta ekscentrične pozicionalnosti – specifične karakteristike ljudske vrste u odnosu na neljudska bića obilježene kontekstualnim uzdizanjem ponad pozicije vlastitog bića u okvire konstelativnog iščitavanja povijesno-spacialnih relacija.

4 U nastavku će se implementirati misao da je dotične momente moguće preventirati putem odgoja i obrazovanja, preciznije – implementacijom bioetičkog senzibiliteta u program dotičnog sustava, te obogaćivanjem političkog i znanstvenog sustava interdisciplinarnim dijalogom usmjerenim na zaštitu života kao dominantni cilj, odnosno dominantni *telos* vođenja društvene zajednice.

5 Narcizam nije samo pitanje slike, nego u bitnoj mjeri i zvuka, naime odzvanjanja, odnosno rezonancije vlastite sebstvene frekvencije koja se proteže psihičkim poljem realiteta. Tvrdim da je, metaforički rečeno, pitanje psihičkog zdravlja, načelno pitanje harmonije dotične frekvencije u povijesno-biološkom prostoru vlastitog bića. U nastavku rasprave uvest ću primjer ljudskog mozga kao organa rezonancije cirkularnog kauzaliteta na vertikalnoj i horizontalnoj razini – koncepta koji je razvio njemački filozof i neuroznanstvenik Thomas Fuchs. Dotično će poslužiti kao argument za potencijalno nadilaženje disjunkcije ljudskog bića i mozga s jedne, i živog okoliša i čovjeka s druge strane.

paradigme, koja zanemaruje bioetičku odgovornost⁶, kao dominantnog obrasca. U prilog potonje točke iznosim misao Johana Huizinga koji zbori:

»Volja za moći nalazi mnogo snažnije i ozbiljnije oruđe u pravoj znanosti, koja se upotrebljava za pronalaženje i pravljenje sredstava moći. Riječ „znanje je moć“, nekoć poklik radosti građansko-liberalnog doba, počinje zadobivati otužan prizvuk. Znanost, koliko ju ne drži neko više načelo, predaje svoje tajne bez otpora tehnici, koja je narasla u prekomjernost i koja se komercijalno vodi; a tehnika, koja je po sebi još manje zauzdana vrhovnim načelom, koje podržava kulturu, stvara se sredstvima sva onu oruđa, koja od nje zahtjeva organizam moći.«⁷

U ovom članku ustvrdit će se da tehnika nenavodena moralnim i bioetičkim načelima kao proizvod donosi čovjeka psihički otuđenog od sebe, povijesti i okoliša, a pod medijskom i obrazovnom induciranošću permanentnog nadmetanja koja podrazumijeva manjak brige za okolitet te hiperinflaciju brige za vlastiti uspjeh i društvenu afirmaciju, uz »selfie revoluciju« i »maniju tjelesnosti« kao pragmatičke manifestacije narcizma.

Nadalje, povijest »zapadnjačke« interpretacije fenomena narcizma korjenjuje iz antičkog mita o Narcisu, prepjevanog u raznim inačicama, a temeljni motiv gotovo sviju verzija predstavlja Narcisovo zaljublivanje u odraz vlastite slike u jezeru⁸. No, smatram da narcizam nema odveć veze s ljubavlju, odnosno sebljubljenjem, nego naprotiv – s fetišističkom posesivnosti spram određenog predmeta. Naime, predmetnosti vlastite slike koja anulira ljubav i empatiju prema bićima i uvjetima života prisutnih u okolitetu, jednako kao i prema sebi – biću koje je intrinzični subatom okolišne cjeline⁹. Zanimljivo je primijetiti da etimologija narcizma dolazi

---

6 Upućujem na princip odgovornosti Hansa Jonasa, na temu kojeg u bioetičkom ključu intenzivno promišlja hrvatski filozof i bioetičar Hrvoje Jurić. Kroz čitav rad naglašavat ću momente tehnoloških »bogastava« koje nište spoznajnu i etičku sublimaciju čovjeka i okoliša, a što dovodi i održava isprepletenost moralne i ekološke krize.

7 Johan Huizinga, *U sjeni sutrašnjice. Kriza suvremene kulture*, Naklada Dubrava, Zagreb 1943., str. 82. Pri raspravljanju o moralnim aporijama suvremene znanosti, kritiku bi valjalo usmjeriti u smjeru potenciranja narcističke kulture nauštrb zdravlja pojedinaca i okoliša putem razvoja tehnološkog instrumentarija za uzdizanje vlastitog narcizma putem električnih ekrana – »zrcala sebstva« koja su prisutna diljem globalnog geopolitičkog organizma. Zoran Primorac zaključuje: »Predstavnici moderne znanosti vjeruju da postoji identitet između uma i znanosti, identitet između religije uspjeha i morala, kao i tehnološkog napretka i humanosti. Oni su nesposobni kritički misliti o sebi, a zbog te nekritičnosti, prosvjetiteljstvo znanstvene racionalnosti, preobražava se u svoju suprotnost, u samoubilačku narcisoidnost, gdje najveća moguća sreća postaje tehnološki napredak koji se može zamisliti i bez uma – bez smisla i humanosti.« (Zoran Primorac, *Uvod u filozofiju znanosti*, Sveučilište u Mostaru, Mostar 2005., str. 431). Vrhunac tehnokratskog narcizma reflektira se u okvirima aktualne ekološke krize čiju zastrašujuću probitačnost producira upravo nesimetrični, disproporcionalni razvoj tehnike s jedne, i morala s druge strane. Kao reakcija na navedeno nastaje orijentacijska disciplina integrativna bioetika.

8 Najpoznatije verzije navedenog mita opjevali su Ovidije, Konon, Pausanias, a originalni grčki izvor, dakako, nije poznat.

9 Očigledno je pogrešna zamjedba okoliša kao eksterne, od čovjeka odvojene sfere, nasuprot čega tvrdim da je čovjek intrinzični dio okoliša – povijesno-kulturni i prirodni entitet u jednom.

od grčkog *narke* koji znači opijenost, omamljenost, te smatram da bi narcizam ponajprije trebalo promatrati kao sputavalačku narkozu, negoli kao ljubav¹⁰.

Narcis u mitološkim prispodobama biva kažnjen gnjevom posesivno zaljubljene nimfe Eho, koja poradi njegove ljubavne nezainteresiranosti spram nje uzrokuje Narcisovu transformaciju u opojni cvijet, a u nekim inačicama Narcis izvršava suicid. Dotični bi se mit hermeneutički dalo dovesti u vezu s »epistemičkim prokletstvom« u koje je narcis uronjen, koje je obilježeno devastacijom mogućnosti preciznog kontekstualnog zahvaćanja relacija i vrednovanja unutar objektiviteta, što, tvrdim, utječe na narcisov kognitivni, ali svakako i na moralni, spoznajni i, dakako, intencionalni doseg, a što, prije svega, biva potencirano biopolitičkom paradigmom hiperkonzumerizma¹¹. U ovom osvrtu upućivat ću na raznovrsne točke narcističkih manifestacija koje, iako prisutne na raznim razinama, raznim formama i intenzitetima, povrh svega bivaju objedinjene ugrožavanjem, smanjivanjem i degradiranjem vrijednosti svekolikog života nauštrb iluzornoj eshato-teleološkoj predstavi pojedinog živućeg subjekta, odnosno aktualnog entiteta, služimo li se Whiteheadovom terminologijom.¹²

Nakon postavljanja okvira i orijentira za zapodjenu raspravu, nastojat ću ponuditi potencijalne smjernice za prevenciju i nadilaženje aktualne epidemije narcizma¹³, prisutne u globalnim okvirima. Uz zadani osvrt i ponudu panela potencijalnih preventivskih mjera i intervencijskih koraka na polju elaboracije narcističkog poremećaja, u simptomatološku vezu s dotičnim uključujem spektar psihotičnih poremećaja koji nastanjuje dijagnostički panel psihijatrijske kliničke prakse. Nadalje, uvodim tezu da intenzivna prisutnost i razvoj narcističke bihevioralne »klice« unutar pojedine osobe povećava rizik od razvoja psihotičnih poremećaja, odnosno da su

10 U nastavku rasprave dotaknut ću se Kohutovog koncepta »zdravog« narcizma, percipiranog kao ljubav prema sebi, a koja je preduvjet za ljubljenje drugih, te ustvrditi da je koncept zdravog narcizma krajnje upitnog karaktera. Navedenom jukstapozicioniram misao da je narcizam uvijek narkoza koja vodi u epistemičke devijacije. Ljubav uzimam racionalnim zahvaćanjem određene predmetne ili ontičke intencionalnosti, a ono što Kohut naziva zdravim narcizmom, valjalo bi imenovati ekscentrično pozicioniranom zahvaćanjem i raspodjelom vlastite psihičke energije svekolikim poljem realiteta.

11 Vidi u Gilles Lipovetski, *Paradoksalna sreća. Oglad o hiperpotrošačkom društvu*. Antibarbarus, Zagreb 2008.

12 A. N. Whitehead u povijesno-kanonskom je filozofskom kontekstu poznat po koautorstvu epohalnog spisa *Principia Mathematica*, koju potpisuje u kolaboraciji s Bertrandom Russelom, no spis koji u kontekstu ove rasprave nosi iznimnu važnost jest *Proces i realnost. Rasprava s područja kozmologije* (Veselin Masleša, Sarajevo 1968). U dotičnom ovaj osebnjuni mislilac temeljito izlaže idejni koncept čovjeka kao »aktualnog entiteta«, putem kojeg kozmos misli i afirmira samog sebe. U kontekstu ovog članka taj je koncept zanimljiv poradi stava da je narcistički ljudski entitet inverzivnost kozmosa, koji »kontramagnetski« odbija vlastitu intrinzičnu povezanost s društvom, evolucijom, poviješću i, na kraju, – vlastitim sebstvenim potencijalima koji zapiju o iluzorni apsolut aktualiteta vlastitog bića. Sjajan pregled Whiteheadove filozofije aktualnih entiteta prisutan je u: Dževad Hodžić, »Whiteheadova filozofija prirode i bioetika«, *Filozofska istraživanja* 122, (2011), sv. 2 (291–297).

13 Na temu epidemije narcizma vidi u: Jean M. Twenge & W. Keith Campbell, *The Narcissistic Epidemic. Living in the Age of Entitlement*. Free Press, New York 2009. U dotičnom djelu autori postavljaju jasnu dijagnozu sveprisutnosti narcističkih sedimenata u društvu te nudi potencijalne smjerove za nadilaženje dotične epidemije.

narcistički i psihotični poremećaji u uskoj kategoričkoj vezi.¹⁴ Dotičnom će kao argumentacijski prilog poslužiti simptomatološki panel psihotičnog spektra prisutan u DSM psihijatrijskom statističkom priručniku¹⁵, obilježen deluzivnom opasnošću glede entropije subjekta, paranoidnim osjećajem bivanja konstantno promatranim, deluzijama čitanja vlastitih misli, osjećajem nepostojanja i rastjelovljenja, te u Laingovom diskursu – ontološkom nesigurnošću¹⁶, dakle egzistencijalnim strahom glede entropije, odnosno biološke i povijesne smrti vlastitog bića. Tvrdim da je strah identične kategorije, ali drugačijeg intencionalnog i teleološkog svojstva, prisutan i u sferi narcističkog poremećaja, međutim, on je manifestiran prije svega deluzivnim osjećajem vlastite grandioznosti u odnosu na objektivitet, pri čemu se odvija zabludjela mereologija sebstva¹⁷ – usred koje subjekt halucinatorno postaje apsolut, dok cjelokupni objektivitet postaje samo dio njegove cjeline koji mu ima služiti. Smatram da je narcizam manifestacija razlomljene svijesti, odnosno ošamućene pribitkovnosti, te tvrdim da rastvara, razdvaja ontičku cjelovitost osobe, dakle, kategorički je suprotan osnovnoj kozmičkoj supstanciji – spajanju i sunositosti raznovrsnih elemenata u životnom prostoru.

14 Navedeno su primijetili razni autori, počevši s Freudom, no opsežna studija koja bi poslužila kao sistematična znanstvena propedeutika za razvoj psihoterapijske i preventivne metode spram dvaju poremećaja, a koja bi počivala na navedenoj studiji, ipak ne postoji.

15 U dijagnostičkoj faktografiji DSM-a – statističkog dijagnostičkog priručnika Američke psihijatrijske udruge, svojevrsne psihodijagnostičke »biblije« koja je dogurala do petog izdanja, objelodanjenog 2013., poremećaji i bolesti označeni su slovom »f« i brojkama. Dotične brojke smatram iznimno stigmatizirajućima, s obzirom na to da, osim što služe kao sistematska orijentacija u psihodijagnostičkom kontekstu, osoba kojoj se nadjenjuju biva obilježena čitavog života, ne samo od institucija i društva nego i od vlastite osobe. Dotično nosi konzekvence u okviru slabe mogućnosti zapošljavanja, ali i u kontekstu društvenog odbacivanja obilježenog pojedinca. One umanjuju ontičku fenomenalnost osobe, »pečatirajući« organizam s biološkom pogreškom, odnosno »mašinu« koja se pokvarila.

16 Koncept ontološke nesigurnosti postavlja čuveni škotski psihijatar R. D. Laing u spisu *Podijeljeno Ja*, a osobe u kojima je prisutan takav sindrom pred prijetnjom vlastitoj egzistenciji, očajnički traži način sprečavanja gubitka sebstva, pritom bivajući uronjena u nemogućnost dijeljenja vlastitih iskustva i doživljaja s drugima. Laing navodi tri oblika tjeskobe koji se očituju kod takvih osoba: prvi je »utapanje«, a odnosi se na strah spram gubitka već dobro poljuljana identiteta u odnosu s drugima, a spas se pritom traži u očajničkom radu. Drugi je oblik tjeskobe »implozija«, pri čemu osoba osjeća prazninu, i unatoč težnji za ispunjenjem – strahuje od te mogućnosti osjećajući da je praznina jedina mogućnost, a stvarnost je pritom prijetnja – ona je implozivna. Treći je oblik »okamenjenost« i »depersonalizacija«, a okamenjenost ima više značenja: s jedne strane oblik užasa koji uzrokuje okamenjenost, a s druge strane magijski čin kojom se drugu osobu nastoji pretvoriti u kamen. Kod depersonalizacije se zabranjuje uzvratanje na tuđe osjećaje, dok je odricanje od vlastite autonomije njezina obrana, a »praviti se bolesnim, praviti se mrtvim, postaju sredstva za očuvanje vlastitog života«. (R. D. Laing, *Podijeljeno ja / Politika doživljaja*, str. 51.)

17 Mereologija je matematička disciplina koja se bavi odnosom dijelova i cjelina. Sjajan prikaz nerazdvojnog odnosa mereologije i fenomenologije prisutan je u spisu Matjaža Potrča *Pojave i psihologija* (Matjaž Potrč, *Pojave i psihologija*, Lara, Zagreb 2017). Sintagma »zabludjela mereologija sebstva« odnosi se na stanje apsolutiziranja vlastitog subjekta u odnosu na objektivitet, pri čemu subjekt postaje apsolut, dok cjelokupni objektivitet postaje samo dio njega koji mu ima služiti. Tvrdim da se dotično odvija kod narcistične osobe, pri čemu ona u okolitetu promatra isključivo interese vlastitih intencija. Nije potrebno naglašavati kako dotično stanje utječe na svijest spram ekološke problematike.

Pritom umnogome biva zanemarena mereološka, ekscentrično pozicionirana konstelativna relacija subjekta i objekta, što temeljnu manifestaciju poprima u okviru ustremljivanja vrijednosti svekolikog objektiviteta u smjeru vlastita narcisova subjekta. Natuknuti moment neminovno ništi pluriperspektivni doseg pojedinca, čineći ga epsitemički i moralno degradiranim, što, smatram, kao krajnji proizvod donosi duboku moralnu i ekološku krizu makroskupine pojedinaca koji su u konstantnom nadmetanju u kružnoj putanji nerazumijevanja i nasilja.

Promatramo li krucijalnost percepcije slike vlastitog sebstva, odnosno vlastite melodije u odnosu na »simfoniju« kozmičkog ekvilibrija¹⁸ kao intrinzično obilježje sviju bivstvujućih, očigledno je da narcistički genom prijeti svekolikom čovječanstvu na n-razina, a problematika se produbljuje pri hipotezi da je globalni aktualitet duboko i široko uronjen u narcističku kulturu obilježenu opsjednutošću tijelom, vječno produženom mladošću, *selfie* manijom te općom kompeticijom i nadmetanjem kao paradigmom kapitalističkog stroja¹⁹, što pod poticanjem razvoja individualnosti i izvrsnosti podrazumijeva manjak odgovornosti za druge, što osoba, što povijesti, što okoliša. U spisu *Narcistička kultura*²⁰ o navedenim segmentima intenzivno raspreda američki povjesničar Cristopher Lasch, a zanimljivo je da djelo nastaje dvadeset godina apriorno globalnoj uporabi interneta koja dalekosežno multiplicira intenzitet naznačenih problematskih jedinica.

2. Povijesna recepcija fenomena narcizma

Nakon propedeutičkih nota okrećem se sažetom povijesnom pregledu razmatranja fenomena narcizma, te u fokus polažem tri osnovne sekvence – određene momente beletrističke i filozofske literature bitne za diskurs ove rasprave, filozofsko-političke osvrte s fokusom na Hobbesovu misao, a posljednju točku trozupca predstavlja psihoanalitička i psihijatrijska domena praktičnog ophođenja prema narcizmu kao prema patološkom mentalnom poremećaju.

18 Koncept kozmičkog ekvilibrija postavljam u okviru pojma »Svejednote« – konceptualnog zahvaćanja unificiranosti cirkularnog organizma evolucije. O navedenom istančano reflektiram u: Luka Janeš, »Paradogma of Paradogma of the Psychic Entropy of Evil and the Palingenesis of All-Oneness«, *Synthesis philosophica* 63 (1–2017). Rasprava koja znanstveno ukazuje na metodološku nužnost univerzalnog ophođenja spram kozmičke životne integrativnosti prisutna je i u članku: Luka Perušić, »Kozmobioetika: uvodna rasprava o bioetičkim aspektima kozmičkog društva«, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, (2018–3), vol. 73, 311–328. U njemu Perušić, između ostalog, kazuje: »Poticajna karakteristika kozmobioetičkoga gledišta mogućnost je izbjegavanja zamke antropocentričkih, fiziocentričkih, racionocentričkih ili teocentričkih rasprava, odnosno općenito centrizma kao teorijske tendencije, time što svojim korpusom postojećeg znanja na kojem leži — i koje će tek otkriti i/ili proizvesti — ukazuje na kompleksnost opstojanja kakva nema centar, ali ima slojevitu uređenost.« (str. 317.)

19 Vidi: Gilles Lipovetsky, *Paradoksalna sreća. Ogled o hiperpotrošačkom društvu*. Antibarbarus, Zagreb 2008.

20 Cristopher Lasch, *Narcistička kultura. Američki život u doba smanjenih očekivanja*, Naprijed, Zagreb 1986.

2.1. Beletristička i filozofska literatura

Jeremy Holmes u spisu *Narcizam* iznosi sjajan pregled prisutnosti narcističke problematike unutar beletrističke literature, analizirajući ih u psihoanalitičkom ključu. Kroz raspravu u posebnom fokusu razmatranja stoji Ovidijeva verzija mita o Narcisu, Shakespearov *Sonet 62* te *Slika Doriana Graya* Oscara Wildea. S obzirom na historijsku relevantnost i korijenost koju mit o Narcisu nosi u odnosu na kontruiranje zapadne misli o fenomenu narcizma, pojačan fokus posvećuje upravo dotičnom segmentu. Izdvajam sljedeći citat kroz koji struji misao proroka Tiresije:

»Tiresija je poput dobra psihoanalitičara znao da, želimo li psihološki opstati, moramo nadrastiti svoj narcizam. Ako uspijemo prihvatiti vlastitu prolaznost i smrtnost, moći ćemo se preobraziti – naše samopoštovanje bit će postojano i bit ćemo blagoslovljeni unutarnjom ljepotom. Ne uspijemo li, život će nam biti kazna, a možda ćemo biti osuđeni na smrt od vlastite ruke jer naš narcizam bit će sve zahtjevniji i ustrajniji. Ranjivost koja nas je navodila da se klonimo veza, zaštitit će se debelom kožom. Voleći samo sebe, zavidimo onima koji mogu stupati u odnose s drugima i činimo sve da ih uništimo, služeći se svojom ljepotom kao oružjem.«²¹

U kontekstu filozofske i beletrističke misli nemoguće je zaobići Rousseauovu refleksiju s naglaskom na djelo *Emile ili o odgoju* u kojemu potanko raspravlja o problematici sebeljublja koju je moguće nadići odgojem²². Rousseau empatiju i narcizam postavlja u dijametralno suprotni položaj i naznačuje tezu koju preuzimam i nastojim prezentirati u ovom radu. Naime, tvrdim da narcizam nije moguće promatrati kao zdravo stanje, što nipošto ne znači da čovjek ne treba cijeniti vlastito postojanje u kontekstu valoriziranja postignuća vlastitog bića konstelativno zahvaćenog kao autonomni dio totaliteta »organizma evolucije«, no u situacijama kad dotično transmutira u narkotičko i fetišističko divljenje koje zamračuje spoznaju vlastitog sebstva, vrijednost ostalih pojedinih života i odnosa, ali i života *per se* – dotično postaje poremećaj, odnosno manifestacija psihičke disharmonije koju valja terapizirati, te koja aktivira bioetičke alarme za uzbunu. Rousseau ključnu točku implementacije empatije u okviru građanskog društva primjećuje u odgoju kojim se imaju raskinuti okovi sebičajnosti, te koji bi valjao biti usmjeren spram kolektiviteta.

21 Jeremy Holmes, *Narcizam*, Jesenski i Turk, Zagreb 2003., str. 28.

22 Na temu empatije i psihoanalitičkog pristupa i nastavku ću koristiti segmente izvrsnog preglednog članka *Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive* koji u koautorstvu potpisuju Željka Matijašević i Karla Lončar. (Karla Lončar & Željka Matijašević, »Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive«, *Filozofska istraživanja* 133–134, god. 34 (2014), sv. 1–2 (139–152), str. 141.). Odgoj usmjeren na razvijanje empatije nezaobilazna je točka i u kontekstu poticanja djece na ekološku svijest i djelovanje.

Odgoj predstavlja nezanemarljivu stavku s obzirom da nas psihoanalitička teorija uči da se narcizam razvija u doba ranog djetinjstva²³.

Vezano uz pedagogiju, zanimljiv pristup odnosa između individualiteta i kolektiviteta nudi Pavla Vuk Pavlović, navodeći da:

»(...) individualitet, ukoliko se nema smatrati članom zajednice, nego štoviše osamostaljenim prema njoj komadom prirode, nije dakako ni u kojemu pravcu jamstvo kontinuitetu vrijednosna doživljaja, gdje kultura treba biti na bezuvjetnu službu individualitetu kao prirodi. Razumije se, da kultura u tome smjeru može prema prilici i slučaju biti sredstvom svakoj, kako vrijednoj, tako i protuvrijednoj svrsi. No s time se zajedno opravdava dašto i pitanje, kakvoga li smisla može živo izgrađivanje kulture, ustrajno staranje oko nje, zanosno kulturno stvaralaštvo u takvom slučaju još imati. Ta kultura se već prema svome pojmu bivstveno protiv svakom izvanvrijednosnom određenju svijeta i života.«²⁴

Autor iznosi upečatljivu i orijentativno iznimno korisnu tezu da je individualitet²⁵ prirodno svojstvo ljudi koji, tvrdi, nastoje preživjeti u »prirodnom stanju«, a uloga je odgoja da jedinku usmjerava i oblikuje sukladno kolektivističkom ophođenju, prema zajedništvu kozmičkog jedinstva. Vezano uz kulturu dodajem da je jedina smisljena i održiva inačica ona koja, teleološki promatrano, nije u disjunktivnom odnosu s ekvilibrijem prirodne biotičke ravnoteže²⁶. Pritom prirodu promatram u antičkom duhu kozmičkog cirkularnog *fizisa* – prirodene naravi evolucije čiji smo intrinzični dio, a što se pri narcističkom ophođenju uobičajeno zaboravlja.

2.2. Filozofsko-političke konotacije

U kontekstu, pak, filozofsko-političkih teorija, ključnom stavkom uzimam koncept društvenog ugovora, čija kategorija, simbolički i empirijski manifestirana u vidu doktrine liberalnog kapitalizma, dominira i u aktualno doba. Naime, egoizam koji

23 Freud je velik dio misaonog prostora posvetio analizi infantilne psihe, ali analizom odraslog čovjeka. No najprofulzivniju sistematičku studiju psihoanalize djece i mladih prisposobila je pripadnica britanskog psihoanalitičkog kruga – Melanie Klein. Vidi: Melanie Klein, *The Psychoanalysis of Children*, Grove Press, New York 1960.).

24 Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja vol. 2*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016., str. 107.

25 Napominjem da termin »individualitet« označava nepodijeljenost, no zanimljivo je da na društvenoj razini narcistički usmjereni individualitet predstavlja oruđe podjela i međuljudskog specijezma. U nastavku ću razmotriti odnos individualnosti i Jungova koncepta individuacije.

26 Vezano uz napomenuto, ističem jednostavno formulirani imperativ etike zemlje američkog šumara i ekologa Alda Leopolda: »Ispravno je djelovanje svako ono koje pridonosi očuvanju stabilnosti, integritetu i očuvanju života, a sve ostalo je neispravno« (Aldo Leopold: *Sand County Almanac and Sketches Here and There*, Oxford University Press. New York 1949.) Kroz rad nastojim pokazati disjunktivnost narcističkog ophođenja u odnosu na postavljeni imperativ.

se u Hobbesovoj teoriji hipotetskog prirodnog stanja nameće kao paradigma rata svih protiv sviju poticaj je za koncipiranje društvenog ugovora koji nominalno ima izravnati potencijalnu silu i nasilje pojedinaca potaknutu fizičkom ili mudrosnom nejednakošću, te zaštititi svojinu građana određene društvene zajednice. Slobodan Sadžakov navedenoj problematici posvećuje čitavu knjigu naslova *Egoizam – etička studija o moralnim principima kapitalizma*, dotičući pregršt relevantnih filozofsko-političkih teorija među kojima ističem one vezane uz Hobbesa, Lockeja, Rousseaua, Kanta, Machiavellija, Mandevillea, Smitha i Marxa²⁷.

Posebnu pažnju zaslužuje osvrt o Smithovu pristupu, s naglaskom na stav o korisnosti egoizma za društvo, u kontekstu strogo definiranog i određenog očekivanja vladajućih glede intencionaliteta prosječnog čovjeka zajednice. Nisam siguran treba li naglašavati moralnu zamku navedenog koncepta, odnosno utjecaj spram cjelokupne moralne bilance koji proizlazi iz mereološke političke zajednice satkane od skupine egocentrika. Sadžakov zaključuje:

»Princip egoizma, postavši praktično-moralnom stvarnošću modernog čovjeka, postao je važan dio njegovog neprestanog opredjeljivanja u pogledu praktičkih obaveza (jedno od važnih pitanja razumijevanja moralnih parametara), te tako i značajna tema refleksije moderne etike.«²⁸

Valjalo bi napraviti terminološku distinkciju između raspojasanog sebstva (Schelling) kakav je narcizam i harmonično kalibriranog ega kojemu se dodaje sufix *izam*, no ipak oba se pojma susreću na liniji određivanja vrijednosnog suda totaliteta putem vlastitog bića. Smatram da se pri državnim zajednicama ukazuje fenomen plurinarcizma – pojedinačna sebstvena narkoza pretočena na zbirnu razinu obitelji, plemena, države, religije, rase, ideologije, a koja predstavlja izvor velike većine organiziranog nasilja ljudske civilizacije.²⁹

Nastavno na političke teorije, kao svojevrсна sublimacija povijesnog kauzalnog razvoja kulturološkog razmatranja »narcisarije« nastaje ranije naznačeni spis Christophera Lascha *Narcistička kultura* kroz koji precizno postavlja dijagnozu narcističkog potrošačkog društva *najboljeg od sviju sustava*³⁰ obilježenog kompeticijom i »manijom

27 Slobodan Sadžakov, *Egoizam – etička studija o moralnim principima kapitalizma*, Mediterran publishing, Novi Sad 2013.

28 Ibid. str. 233.

29 Navedena antropocentrički promatrana razlomljenost uklopljiva je u kontekst odnosa prema okolišu, predstavnicima neljudskih živih bića i vegetacije. U zaključku ću, na tragu Rousseaua, ustvrditi da dotična analogija koja se manifestira u okvirima narcističkog odnošenja, te koja utječe na razvoj čitavog niza psihičkih poremećaja, potencijalno biva zacjeljiva prije svega izmjenama u odgoju i obrazovanju, preciznije – uvođenjem bioetičkog senzibiliteta kao dominantne predmetne supstance obrazovnog kurikula, što donosi velike posljedice i u odnosu na mentalno stanje djece u formativnim godinama.

30 Aluzija na Leibnizovu tezu o našem svijetu kao najboljem od sviju mogućih svjetova.

individualnosti«. ³¹ Izdvajam poglavlje naslova *Narcizam, shizofrenija obitelj* ³² u kojemu, navodeći suvremene psihijatrijske trendove, prenosi misao da je shizofrenija prije svega narcistički poremećaj, doduše ne precizirajući na kojeg točno aktera misli.

U kontekstu elaboracije egocentričkog, i narcističkog odnošenja unutar zajednice neminovno se podsjetiti velikog Kanta koji zbori:

»Egoizmu se može suprotstaviti samo p l u r a l i z a m, tj. način mišljenja: da se sebe ne promatra i da se ne ponaša tako kao da cijeli svijet obuhvaća u svojem sebstvu, već kao pravi građanin svijeta.« ³³

Dodao bih da koncept građanstva ljudskog svijeta valja proširiti na stanovništvo cjelokupne biotičke kozmičke zajednice čiji pojedini elementi nose intrinzičnu vrijednost po sebi, te koji utječu na harmoniju kozmičkog ekvilibrija. Fritz Jahr, njemački pastor i filozof, proširujući Kantov kategorički imperativ, formuliра bioetičku inačicu koja glasi:

»Poštuj u načelu svako živo biće kao svrhu u sebi i po mogućnosti postupaj s njim kao takvim.« ³⁴

Igor Eterović, riječki filozof i bioetičar, autor iznimnog rukopisa *Kant i bioetika* (možda i najkvalitetnijeg dosad objavljenog prikaza Kantovih misli u analogiji s bioetičkom refleksijom) u navedenom iznosi:

»Fritz Jahr dao je dodatnu motivaciju i snažnije opravdanje koncepta europeizacije bioetike, osiguravajući čak i stariji povijesni izvor za originalnu ideju bioetike kao nove discipline, ali nudeći jedno, makar tek u ocrtima dano, zaokruženo shvaćanje te discipline. Za kontekst ovog rada posebno je važna činjenica da je Jahr pružio snažnu motivaciju za novo čitanje Kanta, odnosno poziv za bioetičko čitanje njegova kategoričkog imperativa...« ³⁵

Navedeni citat izdvajam poradi težnje da ovom raspravom ukažem na nezaobilaznost filozofičnosti bioetičke teleologije koja nosi kapacitet za orijentaciju usred ere narcizma, odnosno za ponudu rješenja za njegovo nadilaženje. Pritom inačica

31 Također, naglašavam da bi se i konceptu individualiteta valjalo pristupati iz korijenskog, etimološkog ugla, dakle analizirati ga kao nepodijeljenost, što bi, smatram, u kontekstu društveno-političke zajednice valjalo prebivati u semantici nepodjeljivosti od autonomije vlastitog bića, a ne nepodjeljivosti od ostatka zajednice. O dotičnom više u nastavku rasprave.

32 C. Lasch, *Narcistička kultura*, str. 170.

33 Immanuel Kant, *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, Breza, Zagreb 2003., str. 19.

34 Iva Rinčić, Amir Muzur, *Fritz Jahr i rađenje europske bioetike*, Pergamena, Zagreb 2012., str. 151.

35 Igor Eterović, *Kant i bioetika*, Pergamena, Zagreb 2017., str. 90.

integrativne bioetike postaje nezaobilaznim metodološkim oruđem za implementaciju zapodjenutih ciljeva.³⁶

2.3. Psihoanalitički i psihijatrijski klinički pristup

Karla Lončar i Željka Matijašević u ranije naznačenom članku *Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive*, kroz koji sažimaju najrelevantnije psihoanalitičke pristupe, u prvi plan rasprave postavljaju Kohutovu teoriju sebstva, navodeći:

»U svojem temeljnom djelu *Analiza sebstva* Kohut je na sljedeći način definirao četiri cilja analitičke terapije: empatija, mudrost, kreativnost i humor. To su istovremeno ideje i duševnog zdravlja i ostvarene ličnosti, odnosno zrelog, cjelovitog sebstva, jer je Kohut razne inačice narcističkih patologija, kao i manjak zdravog, pozitivnog narcizma, smatrao odgovornima za sve ljudske tegobe.«³⁷

Kohut je poznat po konceptu »zdravog« narcizma – ljubavi prema sebi kao pretpostavci ljubavi prema drugima, odnosno preduvjeta za ljubljenje drugih, no smatram da formulacija zdravog narcizma predstavlja teorijski apsurdizam, s obzirom na to da je narcizam vazda manifestacija narkoze koja nedvojbeno vodi u epistemičke devijacije. Ponavljam da ono što Kohut naziva zdravim narcizmom valjalo bi imenovati ekscentrično pozicioniranim zahvaćanjem i raspodjelom vlastite psihičke energije svekolikim poljem realiteta. U svom epohalnom djelu *Analiza sebstva* kao temeljni motiv simptomatologije narcističkog poremećaja uvodi koncept hiperkatekse veličajnog sebstva, a glede analitičarove zadaće tvrdi:

»Pokretanje arhaičnih narcističkih preobražaja tokom analize omogućuju razradu narcističkih prijenosa i dovodi do nespecifičnih i specifičnih povoljnih promjena. Najistaknutija nespecifična promjena je širenje pacijentove sposobnosti za objektu ljubav; specifične promjene odigravaju se u području samog narcizma.«³⁸

Freud je, pak, narcizam vezao uz pervertiranu seksualnost, odnosno autoretizam, a u njegovo se vrijeme narcizam usko vezao uz homoseksualizam, odnosno prevladavala je interpretacija muške homoseksualne sklonosti kao neodvojive od zrcaljenja vlastite slike u okviru drugog muškarca.

---

36 Metodologija orijentacijske discipline integrativne bioetike, strukturirana u kolaboraciji njemačkih i hrvatskih filozofa, s naglaskom na Waltera Schweidlera i Antu Čovića, obilježena je pluriperspektivnošću, integrativnošću, transdisciplinarnošću i interdisciplinarnošću. Glede definicije i teleološkog intencionaliteta navedene discipline, upućujem na članak: Hrvoje Jurić, »Uporišta za integrativnu bioetiku u djelu Van Rensselaer Pottera«,

37 Karla Lončar & Željka Matijašević, »Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive«, *Filozofska istraživanja* 133–134, god. 34 (2014), sv. 1–2 (139–152), str. 141.

38 Heinz Kohut, *Analiza sebstva*, Naprijed, Zagreb 1990., str. 270.

Prije negoli se dotaknu Freudovih koncepata, Lončar i Matijašević kao pionira psihoanalitičkog pristupa narcizmu navode američkog fizičara i seksologa Havelocka Elisa – detaljnog izučavatelja mita o Narcisu i njegovog dovođenja u vezu s psihološkim poteškoćama, koji je narcistički poremećaj odredio kao patologiju samoljublja, zapodjenuvši razvoj Freudovih teza glede autoreotizma i narcizma. Nezaobilaznu figuru historijskog razvoja nalaze u Ottu Kernbergu koji u prijelomnom djelu *Borderline Conditions and Pathological Narcissism* iznosi temeljna obilježja patološkog narcisa i *borderline* subjekta među kojima se nalaze: krhkost ega; regresija prema primarnim oblicima mišljenja nasuprot sekundarnima; regresija prema primitivnim, arhaičnim obrambenim mehanizmima (umjesto potiskivanja – rascjep, projekcija i poricanje stvarnosti); patološki odnos prema objektu, odnosno nemogućnost integriranja različitih stavova prema objektu (dobrih i loših) u jedinstveni lik objekta te je svaki objekt, u skladu s unutarnjim cijepanjem, označen isključivo kao ili dobar ili zao.³⁹

Kernberg je, napominju, u kliničkoj kategoriji »narcističkog poremećaja ličnosti« opisao ličnost koju obilježava usmjerenost na sebe, neprestano traženje potvrde od drugih objekata, izrazita zahtjevnost prema drugima, precjenjivanje vlastitih sposobnosti i dostignuća, zavist, manipulativnosti izrazit manjak skrbi za druge.⁴⁰ Možda i narelevantniju stavku za diskurs ovog članka predstavlja Kernbergovo ukazivanje na činjenicu da se u narcisa ispod, na prvi pogled, grandioznog doživljaja vlastite vrijednosti krije duboka depresija, osjećaj praznine i vrlo krhko samopoštovanje.

Rasprava o narcizmu bila bi nepotpuna bez navođenja Lacanovih misli koji kazuje:

»Ističem radikalnu razliku koja postoji između voljeti se preko drugoga – što u narcističkom polju predmeta ne daje nikakvu transcendenciju uključenom predmetu – i kružnosti poriva, gdje heterogenost polaska i povratka otvara u svom intervalu zijev.«⁴¹

Evidentno je da pri narcizmu u pravilu biva prisutna sebe-usmjerenost koje se potvrđuje preko drugih. Paradoksalno, narcis uopće nije zaljubljen u sebe već u misao drugih o sebi. No, narcis će unatoč tome pogaziti svu kontekstualnost koja proizlazi iz vrijednosti onih koji ga okružuju i afirmiraju, a kako bi zasjala njegova povijesna

39 Moment poricanja stvarnosti neupitno upućuje na vezu s psihotičnim stanjima.

40 Navedene smjernice prisutne su i u aktualnoj petoj verziji DSM psihijatrijskog priručnika, no začuđuje da arhitekti psihijatrijske znanosti nakon gotovo pola stoljeća nisu usmogli otkriti krucijalnu poveznicu između narcističkih i mnogih ostalih mentalnih poremećaja.

41 Jacques Lacan, *Četiri temeljna pojma psihoanaliza*, Naprijed, Zagreb 1986., str. 206.

»nužnost i nezaobilaznost«. Narcizam je očiti primjer zabludjele mereologije pri kojoj pojedinac postaje apsolut, svojevrsna cjelina, a svi ostali njemu podređeni dijelovi.⁴²

O aporijama i neprohodnosti fenomena narcizma u psihijatrijskom kontekstu egzemplarni osvrt pruža duo Doris Čuržik i Nenad Jakšić u članku *Patološki narcizam i narcistički poremećaj ličnosti – preglednih suvremenih spoznaja*, u kojemu navode:

»Iako zbog bogate povijesti proučavanja postoji širok raspon teorijske i empirijske literature u području psihijatrije, kliničke, socijalne te psihologije ličnosti, bitno je napomenuti kako istraživački napori ovih različitih disciplina pate od internalnih problema definicije samog predmeta mjerenja, te od činjenice da nisu dovoljno usmjereni na širu integraciju nalaza i kvalitetnije razumijevanje ovog relativno nejasnog i kompleksnog kliničkog entiteta. Naime, postoji previše nepovezanih etioloških paradigmi, izoliranih i oprečnih empirijskih nalaza te općenitih kontroverzija u polju psihologije ličnosti koji otežavaju jasniju konceptualizaciju, definiciju i precizno mjerenje šireg konstrukta patološkog narcizma, odnosno psihijatrijske dijagnoze narcističnog poremećaja ličnosti iz DSM-a-IV.«⁴³

U aktualnoj inačici DSM priručnika među temeljnim karakteristikama narcističkog poremećaja ličnosti stoji: grandiozni osjećaj osobne važnosti, preokupacija fantazijama neograničenog uspjeha, ljepote ili idealne ljubavi, želja za tituliranjem, manjak empatije i zavist glede tuđih uspjeha⁴⁴. Pitam se nisu li sve dotične osobine ukalupljene u okviru normalnosti obrazaca suvremenog čovjeka? Dotično je zabrinjavajuće i čini se da ukazuje na pravilo, prije negoli na anomalni poremećaj, te je teško odrediti granicu između društvenog i patološko-psihijatrijskog poremećaja. Mogli bismo kazati da svi narcistički simptomi, u kontekstu očitovanja destruktivne zavisti, bivaju obilježeni, odnosno objedinjeni jedinstvenim epitetom, te usmjereni unificiranom cilju – potrebi negiranja vrijednosti i značenja objekta koje ne korespondira vlastitosti subjekta, odnosno intencijom da se svaki objekt i odnos okoliteta podredi vlastitom subjektivnom nahodanju. Dotična dislokacija sebstvujuće energije pogoduje denotaciji jednog oblika života nauštrb drugih, devastirajući kolektivitet i simetrično raspoređivanje životne energije psihičkim poljem realiteta⁴⁵. Uvodim tezu da

42 Navedeno pobuđuje bioetičku uzbunu pri pomisli da se posredstvom narcističkog ophođenja cjelokupna percepcija i recepcija biotičke raznovrsnosti i kozmičkih okolnosnih pređasništva degradira na funkciju i svrhu pojedinog sebstva. Ponavljam da navedeno valja promatrati u vezi s reformama obrazovnog kurikula.

43 Doris Čuržik, Nenad Jakšić, »Patološki narcizam i narcistički poremećaj ličnosti – pregled suvremenih spoznaja«, *Klinička psihologija* 5 (2012), 1-2, 21-36, str. 22.

44 Američka psihijatrijska udruga, *DSM 5 dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, Slap, Zagreb 2015., str. 669. U oko upada sam prijevod naslova i riječ »duša«. Naime, u priručniku se nigdje ne definira pojam duše, što upućuje na nepreciznost izražavanja prisutnu već u samom naslovu vodiča.

45 Iako oskudna, literatura glede veze narcizma i okolišne krize ipak postoji. Izdvajam odlično istraživanje: Juneman, Murty Magda Pane, *Apathy towards Environmental Issues, Narcissism, and Competitive View of the World*, *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 101, vol. 101 (2013) 44–52.

prisutnost narcističkog spektra unutar osobe povećava rizik od razvoja čitavog panela psihotičnih psihičkih aporija, što nadalje empirizira u vidu nihilizma odgovornosti spram okoliša, socijalnog kao i biotičkog, u prilog čega argumentiram kroz cijeli članak, uz naglasak na činjenicu da ekološka kriza ide ruku pod ruku s moralnom i psihičkom krizom.

Zabrinjavajući empirijski primjer navedenog vidimo u okviru ranije spomenutih manifestacija uzdizanja pojedinačnog narcizma na razinu kolektivnog – ideoloških, nacionalističkih, korporacijskih religijskih i ostalih dominacija čiji pripadnici jedan oblik životnosti i perspektive vrednuju više od drugih, što uzimam evidentnom manifestacijom pluri-narcizma, a što nahodi u psihotičnu deluziju s višemilijunskim žrtvama. Prisjetimo se samo snage i probitačnosti plurinarcisarije prisutne u dvadesetom stoljeću i nebrojenih žrtava koje je iznjedrila psihoza simbolističke »sebeljublivosti« totalitarnih režima⁴⁶. U formulu je ukljuživ i narcizam discipline prisutan u egzaktno znanstvenom ophođenju⁴⁷, koji podrazumijeva apriornost inovacijskog tehničkog dosega i profita u odnosu na valoriziranje zaštite života *per se*.

3. Subjekt – individualnost – individuacija

Halucinatorna potencija autopercepcije najintenzivnije, najupečatljivije lice poprima pri zrcalećoj narcisariji subjekta, a promatramo li važnost održavanja i preživljavanja sebstva kao intrinzični simptom sviju bivstvjućih globalnog organizma, očigledno je da narcistički genom prijeti svekolikom čovječanstvu na n-razina. Naime, slika ima određenu tržišnu vrijednost koju određuju ekonomski, a ne moralno-epistemički postulati. Slika transmutira u predmet, predmet u tijelo, tijelo u osobu, a sve zadane razine bivaju objedinjene tržišnom cijenom, te bivaju razjedinjene u odnosu na sebe i na okoliš pri dogmatizaciji nametnutih industrijsko-ekonomskih vrijednosti. »Dok suze majke zemlje natapaju njezino vlastito tkivo, narcistički alijenirani entiteti suvereno stupaju uz ritam doboša destrukcije vlastite vrste, ali i cjelokupne biotičke obitelji.«

Nužno je odrediti odnos narcizma i subjekta te njegovu fluktuaciju u energetsom polju objektiviteta, što predstavlja fundamentum u odnosu na činjenicu da je

---

Također i vrijednu studiju: Wendy S. Shaw, Alastair Bonnet, »Environmental Crisis, narcissism and the work of grief«, *Cultural Geographies*, vol. 23 (2016-4), 565–579.

46 Vidi: Wilhelm Reich, *Masovna psihologija fašizma*, Jesenski i Turk, Zagreb 2014.

47 Osim u »STEM« području, dotično je prisutno i društveno-humanističkoj domeni, primjerice raznim segmentima akademske sociologije i psihologije koje ih udaljavaju od filozofije, iako dotičnoj duguju genezu i vrijednost vlastitih disciplina. Konkretno – odbacivanjem kritičkog filozofskog mišljenja i ulaženjem u »dogmatičnost« statističkih algoritama i postotaka koji iz njih proizlaze, a što, smatram, fragmentira cjelovitost pristupa pojedincu, društvu, ali dakako i okolišu.

u psihotičara na djelu patološka inverzija sebstva, u kojoj subjektivitet osobe transmutira u objektivitet, te putem transmutiranja subjektivne percepcije u okvir okolišnih fragmenata s kojima je perceptivno u doticaju, konstantno paranoidno promatra vlastite čino ve, čita vlastite misli, čuje glasove itd.⁴⁸

Paul Ricoeur nudi zanimljivu i u bitnoj mjeri prevratničku liniju refleksije glede subjekta, te u spisu *Oneself as Another* temeljito i lucidno reflektira o afirmaciji sebstva putem objektnih entiteta, dakle ostalih osoba s kojima dolazi u kontakt i odnose tijekom života.⁴⁹ I doista, naše sebstvo kreirano je u odnosu s ostalima, te ostali predstavljaju intrinzični dio našeg bića. Dotičnu sociološku bilancu moguće je promatrati u analogiji s onom bioetičkog, biološkog podrijetla. Smatram da evulucijskom sklopu biotičkog organizma dugujemo postojanje našeg organskog tijela koje je pretpostavka socio-povijesnog. Naime, uništavanjem i nebrigom spram okoliša iskazujemo nebrigu spram sebe, usmrćivanjem bioraznolikosti Planeta devastiramo i vlastitu »narcističku« vrstu.

Martin Buber u čuvenom spisu *Ja i ti* uokviruje oštroumnu studiju odnosu sebstva i okoliteta, smještenih u koncepte *Ja*, *Ti* i *Ono*. Piše:

»Funkcija saznavanja i upotrebe razvija se većinom trošenjem relacijske snage čovjeka. Što radi taj isti čovjek, koji je duh preparirao sebi u sredstvo uživanja, sa bićima koja ga okružuju? U sjenci osnove riječi cijepanja koja razdvaja Ja i Ono, on je podijelio svoj život među drugim ljudima u dva čisto zaokružena područja: ustanove i osjećaje. Područje Onog i područje Ja.«⁵⁰

Uz navedeno, dodajem da, ako *Ono* hipotetski razumijemo ne samo kao antropocentričku sedimentaciju i kao nego biocentričku odnošajnost, tada bi se plauzibilnom dala ukazati i nerazdvojiva ontička, epistemička i moralna kategorička kongruentnost pojedinca i okoliša, što je moguće aplicirati na pitanje zdravlja, odnosno harmonije ljudske psihe. Stoga uvodim tezu da psihička harmonija pojedinca stoji u neraskidivoj vezi s moralnim odnošenjem prema »socijalnim atomima« koji nas okružuju na n-razina, a koji su objedinjeni simetrično raspoređenom kružnom energijom životnosti evolucije. Stoga bi se preventivna i terapijska mjera mogla pronaći u empatičnoj, asketskoj odnošajnosti unutar socio-biotičke zajednice, uokvirena u formu bioetičkog senzibiliteta.

48 Na temu problematike čujenja glasova, temeljnog simptoma za postavljanje dijagnoze shizofrenije vidi u: Anatoly Kreinin, »Hearing voices“ in Schizophrenia: Whose voices are They?« *Medical Hypotheses* 80 (2013) 352–356. Zanimljiv, nadasve inovativan i originalan pristup problematici čujenja glasova prisutan je u: Simon McCarthey Jones, *Hearing Voices. The histories, causes, and Meanings of Auditory Verbal Hallucinations*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.

49 Paul Ricoeur, *Oneself as Another*, The University of Chicago Press, London 1992.

50 Martin Buber, *Ja i Ti*, Rad, Beograd 1977., str. 39.

Dakle, tvrdim da narcizam – divljenje slici, ili vlastitoj *viziji* zapravo razdvaja, lomi i razbija sunositost organizma pluriperspektivne različitosti, a ujedno i individualizma, dakle nepodijeljenosti. Za narcistične osobe često se govori da su umišljenje, no preciznije bi bilo kazati da su izmišljenje, odnosno da izmišljaju vlastitu sliku koja zamračuje ostale. Često se koristi i termin egocentrizam, no možda bi adekvatnije bilo ego-limitarizam.

Navedeno postaje napose ekološki zanimljivo postavimo li navedeni koncept u ključ promatranja vlastitog sebstva kao ekscentrično udaljenog od okoliša, te promatranja sebe kao opću kozmičku Svejednotu. Pitam se može li subjekt izbjeći objektiviranje vlastitosti, odnosno ne promatrati vlastitosti kao unikatni predmet, kao unikatno tijelo u prostoru? Naime, s obzirom da narcizam zastaje u tijelu, u egzaktno određenoj formi koja ostalima predstavlja čvrsto fungirani orijentir glede potencijalne ontološke supstancijalnosti dotičnog tijela – u dotičnoj perceptivnoj dogmi dolazi do zatvora uma, odnosno aporija kretanja životne energije, te narcis više nije u stanju iskočiti iz tračnica postavljane slike, postajući kategorički nepromjenjiv u svojoj grandioznosti. Njegova slika razlama se od slike cjelovitog kozmosa, ranije spomenuta mereologija sebstva razlama se u mozaik psihotične percepcije pri kojoj je teško pronaći cjelinu, još teže pronaći metodu integrativnosti koja je pretpostavka psihoterapijskog pristupa. U kontekstu navedenog najteže posljedice odvijaju se na makrorazini biotičkog cirkulariteta: u razlamanju od kolektiviteta kozmičke zajednice otvara se jaz, odnosno jama za razvoj srdžbi i strahova – kategoričkih uzroka i posljedica narcizma i psihoza, a što nadalje vodi u potpuni izostanak odgovornosti spram okoliša.⁵¹ Dotična razdvojenost prisutna je i na mikrorazini pojedinačne psihe u kojoj se odvija borba različitih sistema lažnih sebstava, ali i na mezorazini društvene zajednice pri kojoj se patnik razdvaja, sklanja i nestaje u odnosu na kolektivitet, ili pak biva izdvojen u narcističku kulu grandioznog sebstva.

3.1. Pitanje izvrsnosti i genijalnosti

Slika, odnosno semantički uokvirena pojava koja se nalazi u srži svakog narcizma, biva reflektirana pod istančanim svjetlom pri pomisli na genijalne dosege ljudskog uma, unikatna otkrića, ili izradu bezvremenih umjetničkih djela koji u bivstvujućih pobuđuju arhetipove univerzalnih simbola ljepote. Nominalna perceptivna pasivnost

51 Hrvoje Jurić, uz ranije spomenutog Antu Čovića, jedan od konceptualnih začetnika orijentacijske discipline integrativne bioetike navodi: »... upravo ono čime je čovjek podređen čitavoj prirodi, njegovo jedinstveno obilježje – duh – ne rezultira više u jednom višem poretku njegova bitka u totalitetu bitka, nego suprotno tomu obilježava nepremostivi jaz koji ga dijeli od ostatka zbiljnosti. Čovjek je tako otuđen od zajedništva bitka u cjelini, njegova ga svijest čini strancem u svijetu i svaki istinski akt refleksije posvjedočuje upravo ovu stranost.« (Hrvoje Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonas*, Pergamena, Zagreb 2010., str. 29.).

vezana uz sliku pretače se u dinamički, dakle aktivni sklop kompeticije, odnosno natjecanja u galeriji fenomenalnosti. Ne koristi se slučajno »fenomenalnost« sinonimno s »izvrsnost« i »genijalnost«, te upravo s tim motivom valja krenuti u raspravu odnosa između narcizma i genijalnosti. S druge strane, genijalnost podrazumijeva izvrsnost gena, biološku i kulturološku vrsnost koja prednjači na onu prisutnu u ostalima.

Zapitajmo se u kojoj mjeri vrsnoća jednog smije sužavati djelokrug drugog? U kojoj je mjeri opravdano da se genijalnost pojedinca hrani energijom ostalih, pretvarajući ga u čisto sredstvo, u čisti instrument vlastite opstojnosti i ljepote, ili pak snobovskog komfora? Dakako da dotično u moralnom i bioetičkom kontekstu nipošto nije opravdivo, a to je ono što se očituje kao temeljna aporija suvremene epidemije narcizma – zbir narcističkih lažnih sebstava koji se hrane tuđim vrijednostima kako bi stvorili zid i šarenu fasadu lažnog sebstva koji ostaje u domeni slike, blokirajući plodnu svjetlost *aletheie*.

Ponavljam da bi se uz narcizam pogrešno dalo vezati koncept individualnosti⁵², te bi se zabludno dalo ustvrditi da svaka autonomna, individualizirana jedinka nužno podliježe narcističkom genomu, s naglaskom na valoriziranje vlastitih postignuća koja kvalitetom i doprinosom iskaču ispred ostalih, te bi se možebitno dalo naslutiti da pri razvoju izvedenih nahodim k bonaci mediokriteta, no to nipošto nije svrha ovog zbora.

4. Psihoza i integrativnost

Dakle, narcizam predstavlja manifestaciju fungiranosti tradicije spram određenog mikroperioda pojedinčeva života, čija slika biva stvarana od njegovog početaka u roditeljskom, obiteljskom okrilju, a što biva trajno upisano u nesvjesnu domenu pojedinčeve psihe. Slika se uređuje postajući dogma određenog sebstva koje često priječi mogućnost promjene, odnosno bivanja sebstvom koje određeni subjekt želi individuirati, nasuprot očekivanja porodice, pak nadalje zajednice kojom se tijekom života krećući afirmira. U dotičnoj igri dolazi do uzajamnog ispreplitanja

52 Vezano uz individualnost vrijedno je spomenuti i Jungov koncept individuacije koji označava afirmiranje sebstva u odnosu na nesvjesne sile arhetipova i maske persone. Jung zbori: »(...) Ali nanovo i nanovo navodim da je proces individuacije pobrkan s dolaženjem Ega svjesnosti, te da je Ego posljedično identificiran sa sebstvom, što prirodno stvara beznažno konceptualno blato. Individuacija je tada ništa do li egocentizam i autoerotizam. Ali sebstvo sadržava neograničeno mnogo više nego pusti Ego. Ono je podjednako jastvo pojedinca, kao i mnogih drugih jastava, kao Ego. Individuacija pojedinca ne isključuje iz svijeta, nego okuplja svijet spram pojedinca.« C. G. Jung, Gerhard Adler & Michael Fordham (eds.) *The structure and Dynamics of the Psyche, Collected Writings*, Vol. 8., str. 226.) Smatram da je krajnje teleološke, ali deontičko obilježje individuacije spoznajno i ontičko stapanje s okolišnim organizmom, što kao posljedicu donosi bioetičko djelovanje i promišljanje.

mikrosistema lažnih sebstava koje potencijalno transmutira u shizoidni napadaj⁵³. Psihотиčna osoba zapinje o komunikacijskom očitovanju vlastite životne vrijednosti, pri čemu se pojedinčeva cjelovitost ontike razlama o pregršt fragmentiranih sekvenca koje konkavno upijaju intencionalnu potenciju spram vlastitog aktualiteta zatvorene, mrtvonoseće sušti afirmacije u okviru društvene zajednice. Na tragu izrečenog intenzivno je promišljao čuveni škotski psihijatar R. D. Laing. U *Podijeljenjom sebstvu*, opisujući shizofreno stanje dotične Janet navodi:

»Janet ima diferenciranu disocijaciju, odnosno razdvoj na molarne podjele i molekularne podjele. Histerična razdvojena osobnost predstavlja molarnu podjelu. Shizofrenija se sastoji od molekularne podjele. U slučaju Julie, činilo se da su prisutne obje. Cjelokupno jedinstvo njezina bića podijelilo se na nekoliko djelomičnih „skupova“ ili „djelomičnih sustava“ / kvazi-autonomnih „kompleksa“, „unutarnjih objekata“, od kojih je svaki imao svoju vlastitu malu stereotipnu „osobnost“ (molarna podjela). Primjerice, čak je i integritet riječi bio narušen.«⁵⁴

Laing u psihijatrijsku praksu uvodi *novum* sagledavanja psihotičara kao osobe čije zbrkane riječi i halucinacije nose određenu poruku, a ne proizvoljno iznošenje nepovezanih i sumanutih tvrdnji. U fragmentiranim iskazima nastoji mereološki povezati semantiku psihotičarevih iskaza, pritom koristeći fenomenološko-egzistencijalistički pristup koji uključuje sagledavanje osobe kao cjelovitog mozaika satkanog od doživljaja, trauma, očekivanja i nastojanja koje osoba zahvaća tijekom života. Pritom kao krucijalnu točku uzima obiteljsku situaciju osobe⁵⁵, a nesuglasice i disharmonija unutar obitelji prema Laingu predstavlja početni rascjepni moment pojedine psihe (također, putem iskaza rodbine oboljelog nastoji odgonetnuti skrivenu simboliku psihotičareva iskaza) koji se intenzivira u društvenom odnošenju pojedine osobe.

53 Napominjem da je spektar psihotičnih poremećaja, prisutan u DSM priručniku jedan je od najkompliciranijih i najdvojblijih sekvenca dotičnog dijagnostičkog priručnika. Do danas nije postavljena egzaktna definicija shizofrenije, na temu čega psihijatar Robert Torre navodi: »Tako je, recimo, i sam konstrukt shizofrenije kao psihijatrijski najvažnijeg poremećaja (a očito, zapravo sindroma ili sindromske skupine poremećaja) toliko konceptualno nejasan i preširok da nerijetko susrećemo osobe koje ne dijele ni jedan simptom navodno jedinstvenog poremećaja od kojeg boluju. A sudbina psihijatrije povezana je sa shizofrenijom, psihijatrija je nastala kao odgovor na shizofreniju, o dijagnostici i tretmanu shizofrenije ovisi dignitet psihijatrije kao struke.« (Robert Torre, *Prava istina o psihijatriji: Kako zaustaviti planetarnu epidemiju konzumacije psihofarmaka?*, Profil, Zagreb 2014, str. 95.) Smatram da bi u svrhu proširivanja spoznaje i djelokruga psihijatrije glede narcizma shizofreno stanje valjalo promatrati kao posljedicu disjunkcije od prirodnog okružja, a ne samo društvenog. Dotično iziskuje temeljitu analizu i elaboraciju koje, s obzirom na širinu i kompleksnost problematike, ne stanu u okvire ovog rada.

54 R. D. Laing, *Divided Self*, 215. (prijevod autorov).

55 Proučiti djelo: R. D. Laing & A. Esterson, *Sanity, Madness and the Family*, Penguin Books, 1964.

4.1. »Shizofrenija«

Kad raspravljamo o spektru psihotičnih poremećaja neminovno je naglasiti najzamršeniji, najtabuističniji i »najneizlječiviji« poremećaj – shizofreniju, koja stoji u uskom kongruentnom odnosu s narcističkim poremećajem. Narcizam je podcijenjen i, u kontekstu institucionalne psihijatrije, zahvaća 0.5 do 1 posto svjetskog pučanstva.⁵⁶ Službena psihijatrija o tom zamršenom »medicinskom« fenomenu, u okviru više puta spomenutog DSM priručnika iskazuje:

»Poremećaji iz spektra shizofrenije i drugi psihotični poremećaji uključuju shizofreniju, druge psihotične poremećaje i shizotipni poremećaj (ličnosti). Definirani su abnormalnostima u jednoj ili više od navedenih pet domena: sumanitosti, halucinacije, dezorganizirano ponašanje (govor), jako dezorganizirano ili abnormalno motoričko ponašanje (uključujući katatoniju) i negativni simptomi.«⁵⁷

Prije negoli se počeo rabiti termin shizofrenija, aktualna je bila sintagma *dementia precox*, kovanica koju je iznjedrio Eugen Bleuler 1911. Demencija je prikladan termin s obzirom da je kod shizofrene osobe doista na djelu zaborav, prije svega zaborav vlastitog sebstvenog kauzaliteta, povrh svega zaborav povezanosti s biotičkim kauzalitetom. Ranije navođene hipoteze narcističke težnje afirmaciji sebe-apsoluta pri psihotičnom napadaju transgresiraju u razdvajanje pojedinačnog, društvu dostupnog apsoluta u domenu kule halucinatornih, nesvjesno proizvoljnih, mikrosimulakruma vlastite psihe – intencionaliteta koji nahodi bijegu od empirijski podijeljene realnosti s bićima povijesne mu tradicije.

U *Enciklopediji psihologije* iz 1972. stoji da je u bolnicama više shizofreničnih pacijenata nego svijju ostalih medicinskih pacijenata uopće, te se shizofrenija smatra jednom od bolesti koja onesposobljava najviše osoba u globalnim okvirima, a broj simptoma u doba pisanja enciklopedije iznosio je oko 9 milijuna⁵⁸. Suvremeni podatci pokazuju da samo u Kini živi između 6 i 12 milijuna oboljelih od shizofrenije⁵⁹. Kao ni u doba objavljivanja navođene enciklopedije, ni danas se precizno ne zna uzrok razvoja, ali otkriveno je da ima biološko-genetsku osnovu, odnosno određene osobe imaju predispoziciju za razvoj shizofrenije više od drugih.

Ako bismo tražili simptomatsku tangentu shizofrenih poremećaja, onda je to redovito napad svekolikog objektiviteta i perceptivnosti na pateće biće oboljelog, pri čemu se, ponavljam, odvija tranzicija subjektiviteta u objektivitet osobe, a pri

56 Vidi: <https://www.psychologytoday.com/us/articles/201609/meet-the-real-narcissists-theyre-not-what-you-think>

57 APA, *DSM 5.*, str. 99.

58 Raymond J. Corsini (ur.), *Encyclopedia of Psychology*, vol.2., John Wiley and sons, New York 1994., str. 175.

59 Podaci preuzeti sa: <http://www.schizophrenia.com/szfacts.htm#>

čemu osoba reflektivno promatra vlastito biće putem objekata koji ga okružuju. Predlažem da shizofreniju promatramo kao multiplicirani narcizam, razlomljen na pregršt disharmoniziranih mikrosistema, disharmoniziranih *selfova*, kako bi Laing ustvrdio. Nadovezujem se na Laschovu tvrdnju da je psihoza podvrsta narcističkog poremećaja, te kao uputu za progres psihijatrijske dijagnostike naznačujem obaveznost evaluacije narcizma i psihoze u integriranom modelu predmetnosti, uzroka, razvoja i posljedice poremećaja na zdravlje psihe. Smatram da je shizofrenija manifestacija, prije svega razlomljenosti od totaliteta koji nas afirmira – na mikro (osobnoj), mezo (društvenoj) i makro (kozmobiotičkoj) razini, bez obzira u kojoj mjeri se radi o genetsko-biološkoj determinanti kao uzročniku razvoja dotičnog poremećaja.⁶⁰ Dotično iziskuje integrativnost pristupa, dakle pluriperspektivni sunostiti odnošaj raznih perspektiva i uzroka koji afirmiraju pojedino sebstvo, a za što neminovna zadaća postaje integracija fenomenološkog i hermeneutičkog filozofskog pristupa. Predlažem da se shizofrenija i ostale psihotične dijagnostičke točke tretiraju povezivanjem na makrorazini sunošnja sa Svejednotnim prostranstvom sistematiziranim na mikro, mezo i makrorazini oboljelog bića. Dalo bi se zapitati sugerira li autor da je shizofrenija lako izlječiva ekološkim bioetičkim metodološkim pristupom, na što bih ponudio odgovor – teško je kazati izlječivija, ali definitivno bi se pridonijelo prevenciji razvoja navedenog poremećaja, vezano uz napomene glede bioetičkom, empatičkog senzibiliteta u sustavu ranog obrazovanja.

5. Zaključak: integrativnost i bioprotekcionizam kao medij geneze promjene aktualnog stanja

Stavovi i teze iznesene u ovom radu objedinjene su sebstvujućim razdvajanjem i rascjepom koji stoji u kategoričkoj i simptomatološkoj srži narcističkih i psihotičnih poremećaja. Navedeni rascjep iziskuje integrativnost, odnosno sunosito odnošenje u kontekstu životnog polja pojedine psihe, što se simetrično uzdiže na razinu okoliteta. Dakle, za dotičnu dijalektiku jedinom se efikasnom metodom evaluacije ukazuje hermeneutičko-fenomenološki integrativni pristup koji pretpostavlja ekscentrično pozicionirano sagledavanje pojedinih aporičnih elemenata pojedinčeva iskustva te njihovo polaganje u smisaonu cjelinu. Predlažem da se pristup osobama koje pate od naznačenih poremećaja, a taj broj nije u sferi anomalije nego pravila, može biti umanjen i anuliran interdisciplinarnom metodologijom i sagledavanjem psihe kao ponajprije svojstva živuće osobe koja se afirmira, kleše i razvija u suodnošenju s okolitetom. Zanimljivu refleksiju koja je iskoristiva u prilog postavljenom smjeru

60 Vidi u: P. V. Gejman, A. R. Sanders, J. Duan, »The Role of Genetics in the Etiology of Schizophrenia«, *Psychiatric Clinics of North America*, 2010, 33(1):35–66. Članak dostupan na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2826121/> (posljednji pregled na dan 15. 5. 2019.)

nudi njemački filozof i neuroznanstvenik Thomas Fuchs koji u spisu *Ecology of Brain* izvodi tradicionalnu fenomenološku distinkciju između *Körper* i *Leib*⁶¹, između fizičkog (biološkog) tijela i živog (iskustvenog) tijela, koja potiče iz Husserlove, a vrhunac refleksivnog zamaha dostiže u Merleau-Pontyjevoj fenomenologiji, navedeni par pojmova lucidno proširujući na relaciju između subjektivnog i objektivnog tijela⁶². Pritom, slijedeći i proširujući misao čuvenog Merleau-Pontyja navodi da je polove zadanog para nužno promatrati u koegistenciji kako bismo spriječili upadanje u aporiju dualizma između uma i mozga, dakle uma i tijela, koja paradoksalno proizlazi iz velikog djela redukcionistički usmjerene »filozofije uma« obilježene funkcionalističkim i reprezentacijskim premisama u odnosu na ljudsku svijest⁶³. Upravo pri fenomenu svijesti Fuchs primjećuje nerazdvojivost dvaju vrsta tijela, pri čemu iznosi da je svijest prije svega proces čitavog ljudskog organizma u odnosu prema sebi i okolitetu, uz životnost kao preduvjet svake svijesti. Navedeno mereološko ophođenje, tvrdi Fuchs, razni pripadnici suvremene neuroznanosti i kognitivne psihologije uobičajeno zanemaruju tvrdeći da je svijest isključivo produkt aktivnosti određenih dijelova mozga izoliranih od cjelovitosti okolišnih međurelacija⁶⁴ cijelog ljudskog bića. Mozak je za Fuchsa medij rezonancije između pojedinca i okoline, pri čemu ruši mitove suvremenog »neurocentrizma« koji od mozga čini svojevršno božanstvo i suvereni entitet. Mozak je u njegovoj perspektivi prije svega organ živih bića, odnosno organ omogućavanja života, a osoba s mentalnim poteškoćama i izazovima promijenjenih stanja svijesti jest prije svega živuća osoba, a ne skup dijagnoza⁶⁵. Fuchsovu misao uzimam kao argument u prilog nerazdvojne ljudske međurelacijske povezanosti, čemu animozant predstavlja narcističko ophođenje prisutno kao paradigma usred aktualne civilizacije. Također, Fuchs predstavlja blistav primjer kvalitetnog interdisciplinarnog odnošenja između filozofije i neuroznanosti

61 O distinkciji zadanih pojmova vidi u: Taylor Carman, »The Body in Husserl and Merleau-Ponty«, *Philosophical topics* 27 (2–1999). Na temu suvremenih koncepata u suvremenoj medicinskoj etici i bioetici, uz korištenje Merleau-Pontyve fenomenologije vidi u: Markus Knaup, »The Concept of Life in Modern Medical Ethics and Bioethics«, *Synthesis philosophica* 59 (1–2015).

62 Thomas Fuchs, *Ecology of the Brain. The Phenomenology and Biology of the Embodied Mind*, Oxford University Press, Oxford 2018., str. 75.

63 Ibid, str. 12.

64 Ibid, str. 126.

65 Fuchs navodi: »Konstantna rezonancija između mozga i organizma osnova je podloge tjelesnih osjećaja, odnosno „osjećaja bivanja živim“, a što može biti percipirano kao temelj svekolikog svjesnog iskustva. Nadalje, osjećaji su stanja cjelokupnog organizma putem kojih živo biće biva precizno usmjereno prema efektivnim svojstvima njegove okoline. Odnosi između mozga, organizma i okoline u tom su slučaju prikazani putem funkcionalnog kruga percepcije i gibanja. Linearni model podražajne-reakcije zamijenjen je jedinstvom organizma i okoline kao superiornijim sustavom u kojemu kapaciteti živog bića, uklopljeni u mozak, bivaju pripojeni zajedno s odgovarajućim objektom. Ključna posljedica ovog proširivanja, odnosno ovog ekološkog modela, percepcija je svijesti kao cjelovitosti uvijek novog zatvorenog funkcionalnog kruga između organizma i okoline« (Thomas Fuchs, *Ecology of the Brain*, str. 126).

i psihijatrije, koje se nameće kao fundamentum adekvatnog pristupa evaluaciji i tretmanu mentalnog zdravlja.

Ova rasprava propedeutičkog karaktera nasmjeren je razvoju teza koje bi potencijalno mogle biti od pomoći psihijatriji i psihologiji u provođenju vlastite prakse na planu tretiranja mentalnih poteškoća, ali također i na preciziranje opće percepcije glede narcizma i pritajene opasnosti te sveprisutnosti tog tmastog poremećaja u aktualno doba potenciranog »ekranskom narkozom« tehnološkog društva.

No primarni je cilj utjecati na one koji bi konceptualno trebali mijenjati misaoni dijapazon čovječstva – filozofe. Naime, smatram da bi pri filozofiranju života i bioetičkim ophođenjem filozofi uz mogli postati ono što bi intrinzično teleološki i trebali bivati – terapeutima i odgajateljima⁶⁶, učiteljima mišljenja usmjerenima na transformaciju postojećih aporija i konstelativno iščitavanje simbolike kozmičkog apsoluta, te žrtvovatelji vlastitog ponosa na oltaru porađanja tuđeg znanja i zdravlja⁶⁷. Jedan od potencijalnih praktičnih zahvata nalazi se u interdisciplinarnoj integraciji s pedagoškim, psihijatrijskim i psihološkim znanstvenim praksama. Slično djelovanje provodi svjetska mreža filozofskih praktičara pri provođenju tzv. filozofskog savjetovanja, a možda i najpoznatiji predstavnik dotičnog pokreta prisutan je u osobi Lou Marinoffa, autora spisa *Platon, a ne prozak!*.⁶⁸ Smatram da su filozofi dužni prodrijeti u obrazovni sustav te ga reformirati implementacijom bioetičkog senzibiliteta⁶⁹ i bioprotekcionizma⁷⁰ u sustav ranog i srednjeg obrazovanja, a pod dotičnim odgojem predmnijevam odgoj djece putem ekoloških pedagoških metoda, škole kritičkog mišljenja⁷¹, slikovnica i igara ekološkog sadržaja te organizacije edukativnih izleta i ekoloških akcija putem kojih bi se djecu učilo odgovornosti prema društvenom i prirodnom okolišu, odnosno usmjeravalo ih na odgovornost

66 O navedenom istančano raspreda francuski filozof Pierre Hadot, a zanimljivu studiju o navedenom nudi i filozof Damir Smiljanić. Vidi: Damir Smiljanić, »Philosophie als Therapeutik. Zur Deutung einer medizinischen Metapher (Filozofija kao terapeutika. Tumačenje jedne medicinske metafore), *Synthesis Philosophica* 63, (2017–1), (93–107).

67 Aludiram na izuzetnu prisutnost narcizma u filozofa, što smatram paradoksom s obzirom da filozofsko znanje nije u visini ega, nego u širini spoznaje pod kojom podrazumijevam mereološko kontekstualno povezivanje spoznatog.

68 Lou Marinoff, *Platon, a ne prozak!*, Mozaik knjiga, Zagreb 2002. Uzgred budi rečeno, Marinoff je u globalnim krugovima autoritet i najistaknutiji predstavnik filozofskih praktičara. Pokret filozofske prakse na predskazujem isključivom terapijskom metodom, no definitivno može poslužiti kao orijentir i suplement za institucionalnu psihijatriju i psihologiju koje u djelokrugu nose psihoterapijski postupak.

69 O bioetičkom senzibilitetu vidi u: Ivana Zagorac, *Bioetički senzibilitet*, Pergamena, Zagreb 2017.

70 Narcistički i psihotični poremećaj ugrožavaju život osobe koja je podložna, ali i, kako je u članku više puta pokazano – života na makrorazini biotičkog ekvilibrija planete. Sintagmu bioprotekcionizam Damir Smiljanić uvidi kao neprecizno artikuliranu poziciju biocentrizma, koja se nameće kao supstitucija za antropocentrizam u kontekstu bioetičkih rasprava. Vidi: Damir Smiljanić, *Problem pogleda na svijet i integrativna bioetika, Filozofska istraživanja* 122, god. 34 (2011) sv. 2, (245–253).

71 Zadarsko-splitski filozof i bioetičar Bruno Ćurko primjer je kvalitetnog razvijanja dotične prakse u okviru zadarske udruge »Mala filozofija«.

prema životu *per se*, te ih učilo da postoje oblici života podjednako vrijedni njihovima, da postoje osobe i biotički usustavi kojima je potrebna pomoć, a čime se automatski rasterećuje dječji narcistički ego. Smatram da se domena psihijatrije proteže mnogo šire od kliničke prakse, te je prisutna u svim sferama koje nastanjuje ljudsko djelovanje.

Zaključujem da navedeni poremećaj valja smjestiti u okvire kozmičkog ekvilibrija, te pritom uvesti tezu da je harmonija pojedine psihe analogična onoj političkih i društvenih zajednica na mezorazini, ili harmoniji kozmološkog ekvilibrija makroevolucijske razine. Kako god okrenuli promišljajnu kuglu, zdravlje i harmoniju psihe pretpostavlja cjelovita organizmičnost dijelova, odnosno njihovo suglasje i harmonija na planu životnog kretanja, što narcizam nesumnjivo razlama i dovodi pred »dveri psihoze«, a što je najdjelotvornije provoditi u sklopu sustava ranog obrazovanja.

Ipak, pitanje narcizma potencijalno zadobiva precizne odgovore na makrorazini rasprave – dakle na razini kozmo-biotičkog evolucijskog promišljaja. Evolucija kao savršeni cirkularni kongruentni sklop n-međuodnošajnosti i procesa u srži pretpostavlja kolektivitet – mrežu života sačinjenu od pregršt atoma i molekula koje međusobno komuniciraju na mereološkom planu svekolikog života. Stavimo li na navedeni plan narcističnu osobu primjećujemo kategoričku antitezu navedenom sklopu, naime narcis u vlastito biće isisava vrijednosti okoliteta te njegov psihički metabolizam punjen je i održavan pohlepnim instrumentalnim rabljenjem okolišnih elemenata u životnom prostoru, lišen empatijskih vrijednosti i ekološke savjesti⁷². Narcizam pojedinca transgresiran u okvire plurinarcizma vrste kao proizvod donosi normalnost percepcije glede eksploatacije okoliša poradi komfora vlastite vrste, niti ne sluteći da uništavanjem okoliša uništavamo i sebe, s obzirom da smo intrinzično povezani s okolišem, odnosno da smo mereološki dio kozmičkog prostora. Za anuliranje navedenog povijesnu zadaću poprima orijentacijski potencijal integrativne bioetike, prije svega u vidu implementacije interdisciplinarnih i transdisciplinarnih metodoloških modela u obrazovni sustav, čiji djelokrug transgresira u sve pore društvenosti.

Predmetnim biljegom zaštite života navedena disciplina može poslužiti kao idealna platforma za evaluaciju na razini integriranja raznih znanstvenih i neznanstvenih, dakle kulturoloških perspektiva koje djelokružno mogu doprinijeti zaštiti života, u što se nedvojbeno ubraja i ljudska psiha, s naglaskom na njezinu disharmonizaciju i patnje.

---

72 Ekološka savjest druga je ključna sekvenca Leopoldova stvaralaštva. O navedenoj vidi u: Richard L. Knight & Suzanne Riedel (eds.), *Aldo Leopold and the Ecological Conscience*, Oxford University Press, Oxford 2002.

Ovim osvrtom nastojao sam na originalan način ukazati na nerazdvojjivost ekološke, moralne i psihičke krize, što se u kanonskim ekološkim spisima ipak ne razmatra na kritičko-filozofski integrativni način. Smatram da je aktualna globalna aktivistička ekološka mreža zastranila na raznim razinama, prije svega fragmentirajući problematiku ekološke krize u nedovoljno bitne i snažne koncepte, koji nemaju snagu društvene afirmacije i reformacije pristupa. Tvrdim da predstavnici suvremene ekologije uglavnom ukazuju na probleme, no ne anuliraju ih. Upravo stoga je potrebno proširiti ekološko djelovanje na razne razine, odnosno povezati ih s psihološkom i pedagoškom dimenzijom ako želimo promjenu, a ne samo dijagnozu i očajanje. Dotično metodološki i predmetno nudi orijentacijska disciplina integrativna bioetika, prije svega sistematskom pluriperspektivnom misaonom i praktičnom provedbom zaštite života na raznim razinama uz raznolikost pristupa i akcija.

Ovu raspravu zaključujem tvrdnjom da je prvi korak za čišćenje zagađene planete čišćenje »zagađene ljudske psihe«, toksicirane narcizmom i manjkom empatije, dok se s druge pak strane – prvi korak za koheziranje disharmonizirane psihe nalazi u sunošenju s okolišem, odnosno spoznajom da je ljudski entitet samo atom kozmološkog mereološkog cirkulariteta života. Smatram da bi dotično itekako uzmglo entropizirati aktualnu epidemiju narcizma, ali također i čitavog niza psihičkih i moralnih poremećaja.

6. Literatura

- Američka psihijatrijska udruga, *DSM 5 dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje*, Slap, Zagreb 2015.
- Jean Baudrillard, *Simulacija i zbilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2013.
- Martin Buber, *Ja i Ti*, Rad, Beograd 1977.
- Taylor Carman, »The Body in Husserl and Merleau Ponty«, *Philosophical topics* 27 (2–1999).
- Raymond J. Corsini (ur.), *Encyclopedia of Psychology*, vol.2., John Wiley and sons, New York 1994.
- Doris Čuržik, Nenad Jakšić, »Patološki narcizam i narcistički poremećaj ličnosti – pregled suvremenih spoznaja«, *Klinička psihologija* 5 (2012), 1-2, 21-36.
- Igor Eterović, *Kant i bioetika*, Pergamena, Zagreb 2017.
- Thomas Fuchs, *Ecology of the Brain. The Phenomenology and Biology of the Embodied Mind*, Oxford University Press, Oxford 2018.
- P. V. Gejman, A. R. Sanders, J. Duan, »The Role of Genetics in the Etiology of Schizophrenia«, *Psychiatric Clinics of North America*, 2010, 33(1):35–66.
- Dževad Hodžić, »Whiteheadova filozofija prirode i bioetika«, *Filozofska istraživanja* 122, (2011), sv. 2 (291–297).
- Jeremy Holmes, *Narcizam*, Jesenski i Turk, Zagreb 2003.
- Johan Huizinga, *U sjeni sutrašnjice. Kriza suvremene kulture*, Naklada Dubrava, Zagreb 1943.
- Luka Janeš, »Paradogma of the Psychic Entropy of Evil and the Palingenesis of All-Oneness«, *Synthesis philosophica* 63 (1–2017).

- Juneman, Murty; Pane, Magda, »Apathy towards Environmental Issues, Narcissism, and Competitive View of the World«, *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 101, vol. 101 (2013) 44–52.
- Immanuel Kant, *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, Breza, Zagreb 2003.
- Melanie Klein, *The Psychoanalysis of Children*, Grove Press, New York 1960.
- Heinz Kohut, *Analiza sebstva*, Naprijed, Zagreb 1990.
- Markus Knaup, »The Concept of Life in Modern Medical Ethics and Bioethics«, *Synthesis philosophica* 59 (1–2015).
- Anatoly Kreinin, »“Hearing voices“ in Schizophrenia: Whose voices are They?« *Medical Hypotheses* 80 (2013) 352–356.
- Carl Gustav Jung, Gerhard Adler & Michael Fordham (eds.) *The structure and Dynamics of the Psyche, Collected Writings*, Vol. 8.
- Hrvoje Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*, Pergamena, Zagreb 2010.
- Richard L. Knight & Suzanne Riedel (eds.), *Aldo Leopold and the Ecological Conscience*, Oxford University Press, Oxford 2002.
- Jacques Lacan, *Četiri temeljna pojma psihoanalize*, Naprijed, Zagreb 1986.
- Ronald David Laing, *Podijeljeno ja / Politika doživljaja*, Nolit, Beograd 1977.
- Ronald David Laing & Aaron Esterson, *Sanity, Madness and the Family*, Penguin Books, 1964.
- Cristopher Lasch, *Narcistička kultura. Američki život u doba smanjenih očekivanja*, Naprijed, Zagreb 1986.
- Aldo Leopold: *Sand County Almanac and Sketches Here and There*, Oxford University Press. New York 1949.
- Gilles Lipovetski, *Paradoksalna sreća. Ogled o hiperpotrošačkom društvu*. Antibarbarus, Zagreb 2008.
- Karla Lončar & Željka Matijašević, »Rousseauovo poimanje samilosti: suvremene psihoanalitičke perspektive«, *Filozofska istraživanja* 133–134 God. 34 (2014) Sv. 1–2 (139–152).
- Lou Marinoff, *Platon, a ne prozak!*, Mozaik knjiga, Zagreb 2002.
- Simon McCarthy Jones, *Hearing Voices. The histories, causes, and Meanings of Auditory Verbal Hallucinations*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.
- Robert Torre, *Prava istina o psihijatriji: Kako zaustaviti planetarnu epidemiju konzumacije psihofarmaka?*, Profil, Zagreb 2014.
- Jean M. Twenge & W. Keith Campbell, *The Narcissistic Epidemic. Living in the Age of Entitlement*. Free Press, New York 2009.
- Matjaž Potrč, *Pojave i psihologija*, Lara, Zagreb 2017.
- Luka Perušić, »Kozmobiotika: uvodna rasprava o bioetičkim aspektima kozmičkog društva«, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, (2018–3), vol. 73, 311–328.
- Zoran Primorac, *Uvod u filozofiju znanosti*, Sveučilište u Mostaru, Mostar 2005.
- Wilhelm Reich, *Masovna psihologija fašizma*, Jesenski i Turk, Zagreb 2014.
- Paul Ricœur, *Oneself as Another*, The University of Chicago Press, London 1992.
- Iva Rinčić, Amir Muzur, *Fritz Jahr i radenje europske bioetike*, Pergamena, Zagreb 2012.
- Slobodan Sadžakov, *Egoizam – etička studija o moralnim principima kapitalizma*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2013.
- Wendy S. Shaw, Alastair Bonnet, »Environmental Crisis, narcissism and the work of grief«, *Cultural Geographies*, vol. 23 (2016–4).
- Damir Smiljanić, »Philosophie als Therapeutik. Zur Deutung einer medizinischen Metapher (Filozofija kao terapeutika. Tumačenje jedne medicinske metafore)«, *Synthesis Philosophica* 63, (2017–1), (93–107).
- Damir Smiljanić, *Problem pogledâ na svijet i integrativna bioetika, Filozofska istraživanja* 122, god. 34 (2011) sv. 2, (245–253).
- Alfred Norton Whitehead, *Proces i realnost. Rasprava s područja kozmologije*, Veselin Masleša, Sarajevo 1968.

Pavao Vuk-Pavlović, *Filozofija odgoja vol. 2*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2016.

Ivana Zagorac, *Bioetički senzibilitet*, Pergamena, Zagreb 2017.

Tangents of Narcissism and Psychosis in the Context of the Actual Ecological Crisis

SUMMARY

In this paper, the issues of narcissistic acting will be approached through an evaluation on sociological, political and psychiatric-psychological axis of consideration. The etiological, symptomatological and preventive spectrum of the narcissistic personality disorder, present in the DSM diagnostic manual and within the framework of the current epoch marked by “narcissistic culture”, will be linked to the spectrum of psychotic disorders, by directing arguments to the concept of dislocation of the self and the hallucinatory interpretation of one’s own subjective position to the relation with the mereological holistic constellation of the objectivity. The given couple will pragmatically be pointed to the problems of the current ecological crisis, with the thesis that the narcissistic and psychotic disorders are nihilating the integrativeness and pluriperspectivity of the perceptual grasping of a cosmic equilibrium, which in pragmatic perspective potentiate a development and the permanence of a moral nihilism towards the approach of bioethical diversity and the value of life *per se*, and as a product derives a destruction of the environment on the various levels.

The thesis is summarized in the stance that the general approach to the narcissism issues is insufficiently articulated, defined and systematized, above all in relation to life threatening on various dimensions, focusing on psychiatric, psychoanalytic and socio-philosophical thought and scope, and that etiological and the diagnostic reach of narcissistic personality disorder, derived from the psychiatric diagnostic manual DSM 5, is largely scant and imprecise, and requires a fundamental methodological re-evaluation, for the purpose of which the adequate orientation is offered by the discipline of integrative bioethics.

Keywords: narcissism, psychosis, environment, image, self, integrativity, life, integrative bioethics.